

विरहविधुरकोकद्वन्द्वबन्धुर्विभिन्द-
न्कुपितकपिकपोलक्रीडताम्रस्तमांसि ॥'

कश्चिदाह—

‘मृदुपदसमाससुभगा युक्तैर्वर्णैर्न चातिभूयिष्ठा ।
उचितविशेषणपूरितवस्तुन्यासा भवेच्छाटी ॥’

अन्ये त्वाहुः—

‘गौडी डम्बरबद्धा स्याद्वैदर्भी ललितक्रमा ।
पाञ्चाली मिश्रभावेन लाटी तु मृदुभिः पदैः ॥’

कचित्तु वक्राद्यौचित्यादन्यथा रचनादयः ॥ ५ ॥

वक्रादीत्यादिशब्दाद्वाच्यप्रबन्धौ । रचनादीत्यादिशब्दाद्वृत्तिवर्णौ ।
तत्र वक्रौचित्याद्यथा—

‘मन्थायस्तार्णवाम्भःप्लुतकुहरचलन्मन्दरध्वानधीरः
कोणाघातेषु गर्जत्प्रलयघनघटान्योन्यसंहृष्टचण्डः ।

संकोचनाशकः । प्रकाशक इत्यर्थः । बालमविरविक्रचं मन्दारपुष्पं पारिमत्रपुष्प-
मिव । विरहेण विधुरं विकलं यत्कोकद्वन्द्वं चक्रवाकमिथुनं तस्य बन्धुः संगसंपाद-
कत्वेन मित्रम् । रात्रौ हि चक्रवाकमिथुनं मिथो वियुक्तं दिवा संयुक्तं भवतीति
प्रसिद्धिः । सूर्यमालोक्य दिनज्ञानेन मिथो युक्तं भवतीति मित्रता । विभिन्दन्निति
तमांसीत्यनेनान्वितम् ॥ उचितैर्विशेषणैः पूरितस्य परिपुष्टात्मनो वस्तुविशेषस्य
न्यासो यत्र सा । डम्बरबद्धा उद्धटरचना । ललितक्रमा मधुरा । मिश्र-
भावेन गौडीवैदर्भ्योः संपर्केण ॥ इदानीं वक्राद्यौचित्येन प्रकृतीतिविपरीता अपि
रचनादयः कर्तव्या इत्यत आह—कचिरिविति । तत्र वक्राद्यौचित्यव्यञ्जका
वक्तृवाच्ययोरौचित्यमुद्धटत्वं सुकुमारत्वं वा । बन्धस्यौचित्यं स्वभावः । तथा च
वक्तृवाच्ययोरौद्धत्यसौकुमार्याभ्यां प्रबन्धस्य स्वभावेन वा उपक्रान्तायाः प्रकृते
रसव्यञ्जिकाया वा रीतेर्विपरीता रचनादयः कार्या इति भावः ॥ मन्थेति । दुन्दु-

कश्चिदुदयति उदयगिरिशिखरमारोहति । मुद्रा संकोचः । बालं नवोत्फुल्लम् । रात्रौ
चक्रवाकमिथुनं वियुक्तं सूर्योदये संगमो(तं) भवतीति प्रसिद्धिः । कोकद्वन्द्वस्य चक्रवा-
कमिथुनस्य बन्धुरुक्तोपकारकारी । कपीनां गण्डः स्वभावत एव रक्तः कोपे त्वत्यन्तरक्त
इति सूत्रयितुं कुपितेति कपिविशेषणम् । तत्रो रक्तः । अत्र योग्यत्वादयमिति सामान्य-
निर्देशे विशेषलाभ इत्यन्ये । उचितेति । उचितैः प्रकृतोपयुक्तैर्विशेषणैः पूरितो व्याप्तः
वस्तुन्यासो वर्णनीयनिर्देशो यत्र सा । एतन्मते ‘मधुरयेति’ पाञ्चाल्यां यदुदाहृतं तदेत-
दुदाहरणं बोध्यम् । ललितक्रमा मधुरबन्धा । मिश्रभावेन गौडीवैदर्भ्योः संपर्केण ।
यदा वैदर्भीरीतिप्रक्रान्तप्रबन्धमध्ये क्रुद्धो वक्ता उद्धतो वाच्यो वर्णयते तदा प्रक्रान्तीति
परित्यज्य गौडी रीतिरनुसरणीया । एवमन्यत्रापीत्याह—कचिरिविति । तथा वक्राद्युचिता
रचना रीतिः । मन्थायस्तेति श्लोको नाटकप्रकरणे उक्तः । नाटकेऽपीति यदुक्तं
साहि० ४०